

Морозов О. С. (Ніжин)

Політична діяльність української православної ієрархії в добу «Руїни»: єпископ Мефодій (Максим Филімонович)

У 50-х – 60-х роках XVII ст. Україна переживала найскладніший період своєї історії. Це була, за влучним висловом В. Липинського, доба перелому. Національно-визвольний рух, відомий під назвою «Хмельниччина», спричинив до глибинних, справді революційних зрушень в усьому українському суспільстві [1].

Українська православна церква (Київська митрополія) як соціальна інституція не могла лишатися осторонь від бурхливих подій того часу. Взагалі, участь православного духовенства у політичному житті України XVII ст. була досить характерним явищем. В умовах відсутності національної державності ідея захисту православної віри та збереження морального авторитету православної церкви стає головним ідеологічним гаслом, під яким розгортався та ширився національно-визвольний рух. Українські архієреї та представники чернецтва, які значно зміцнили свої позиції від часів митрополитів Йова Борецького та Петра Могили, не тільки підтримували в політичній боротьбі ту чи іншу сторону, але й самі прагнули стати самостійною силою, зосереджуючи в своїх руках і духовну, і світську владу. Але з середини XVII ст. в духовному і політичному житті України з'являються нові ознаки. На активну громадську арену виходить «біле», парафіяльне духовенство, котре найближче стояло до широких народних мас і ніколи не становило замкнутої соціальної групи. Це духовенство бере на себе нові функції: дипломатичну діяльність, участь у військових діях, шпигунство і навіть підготовку заколотів.

Однією з найвпливовіших та найсуперечливіших постатей вітчизняної історії середини XVII ст. був ніжинський протопоп Максим Филімонович, більше відомий в історичній літературі під ім'ям єпископа Мстиславського і Оршанського Мефодія. Він був яскравим представником цієї нової української політичної верстви. Людина енергійна, честолобна та освічена, він не міг лишатися байдужим спостерігачем бурхливих подій тодішнього громадського життя. Він

був більше політиком, ніж священником. Його діяльність, яка дуже часто мала ознаки політичного авантюризму, призвела переважно до неоднозначних наслідків як для майбутнього української державності, українського православ'я, так власне і для нього особисто.

Свою діяльність отець Максим розпочав в неспокійний час «Хмельниччини», спочатку як ніжинський полковий священник, настоятель Покровської церкви, а згодом – як ніжинський протопоп, духівник впливового ніжинського полковника та наказного гетьмана Івана Золотаренка. Під час переможного походу 20-тисячного козацького корпусу під командуванням І. Золотаренка в Білорусь, М. Филімонович не тільки вирушає разом з військом, але й бере участь у діяльності штабу наказного гетьмана, керує його тактикою та від його імені веде дипломатичну роботу – пише та розсилає листи. Після загибелі полковника І. Золотаренка 7 жовтня 1655 р., М. Филімонович деякий час утримувався від активної політичної діяльності. Перебуваючи весь цей час у Ніжині, він займався справами своєї протопопії. Але невдовзі бурхливі події знову вивели його на політичну арену. Наступним кроком стала активна участь Максима Филімоновича у повстанні проти гетьмана І. Виговського у 1659 р. [2].

Досвідчений політик, колишній генеральний писар Іван Виговський, якого у 1657 р. було обрано на Корсунській раді, здавалося б, мав дуже міцні позиції. Але невдовзі з'ясувалося, що існує потужна військова опозиція, лідерами якої виступили запорозький кошовий отаман Яків Барабаш та полтавський полковник Мартин Пушкар. За таких умов пропольська орієнтація та шляхетське походження гетьмана та його найближчих соратників створювали міцний ґрунт для успішної діяльності опозиційних угруповань. Почалися збройні сутички, які переросли в криваву міжусобицю. За спиною гетьмана та його оточення визрів заколот, ідейними натхненниками якого стали переяславський полковник Тимофій Цецура та ніжинський протопоп Максим Филімонович, котрий активно виконував функції московського агента, постачав шпигунську інформацію, зав'язав таємне листування з впливовими московськими політиками князями Ф. Ртищевим та О. Трубецьким. Невдовзі до заколотників почали приставати колишні союзники І. Виговського. Так трапилося і з Василем Золотаренком, котрий ще у травні 1659 р. брав участь в обороні Борзни

та Ніжина від московського війська. Невдовзі, прагнучи посісти уряд ніжинського полковника, заручившись підтримкою протопопа Максима, В. Золотаренко вступив у таємні зносини з Т. Цецурою. За свідченням автора «Літопису Самовидця», змовники мали таємну зустріч «в полі», під час якої уклали угоду та заприсяглися один перед одним, започаткувавши таким чином таємну коаліцію проти гетьмана. Наприкінці серпня 1659 р. на Лівобережній Україні спалахнуло антигетьманське повстання у Переяславському полку. Водночас, скориставшись відсутністю полковника Г. Гуляницького, в Ніжині повстання проти польської залоги підняв Василь Золотаренко. За свідченням автора «Самовидця», ніжинські козаки та міщани разом з переяславцями сотника Н. Царенка майже за одну годину вирізали в Ніжині усіх польських жовнірів. А найбільш активних діячів заклоту чекала щедра нагорода. 14 грудня 1659 р. цар Олексій Михайлович наказав надіслати зі скарбниці Великого Двору «государеве жалування» ніжинському протопопу Максиму Филимоновичу та переяславському полковнику Тимофію Цецурі «соболей по пяти сот рублев, да по пяти сот золотых человеку.» Таким чином, політична діяльність на користь Москви для ніжинського протопопа Максима Филимоновича стала перетворюватись на джерело матеріальних прибутків [3].

Невдовзі, скориставшись загальною дезорганізацією в Гетьманщині, царський уряд вирішив здійснити ще один крок у напрямку ліквідації її автономного устрою, втілити в життя свого давню мрію, а саме – підпорядкувати Московському патріарху Київську митрополію. Але, оскільки офіційно існував канонічно обраний митрополит Діонисій Балабан, вирішили поки що обмежитись призначенням місцеблюстителя. Обережний чернігівський єпископ Лазар Баранович мало підходив для цієї ролі. Після недовгих роздумів зупинили вибір на особі вже добре випробуваного ніжинського протопопа Максима Филимоновича, котрий у цей час робив все можливе, щоб довести свою відданість цареві Олексію Михайловичу. Навесні 1661 р. Максима Филимоновича викликали до Москви. 4 травня 1661 р. місцеблюститель патріаршого престолу Крутицький митрополит Пітирим «по соизволенію великого государя й по благословенню освященного Собора» рукоположив Максима Филимоновича, котрий на той час вже був вдівцем і прийняв чернечий постриг під ім'ям Мефодія, епі-

скопом на Мстиславську і Оршанську архієрейську катедру. Водночас новопоставленому єпископу Мефодію доручалося «місцеблюстителство» Київською митрополією [4].

А тим часом в Україні суперництво поміж полковниками ніжинським В. Золотаренком та переяславським Я. Сомком набуло надзвичайно гострого характеру. Але невдовзі на політичній арені з'явився третій претендент, кошовий гетьман Запорозької Січі І. Брюховецький. Брюховецький майстерно використав антистаршинські настрої рядового козацтва, привселюдно обіцяючи відібрати усі маєтності «значних» і передати на користь війська.

В умовах міжусобиць, що спалахнули поміж претендентами на булаву, єпископу Мефодію було доручено пильно стежити за перебігом подій та агітувати представників різних угруповань триматись у підданстві царя Олексія Михайловича. Перший час після повернення з Москви єпископ підтримував жвавi стосунки не тільки з ніжинським полковником В. Золотаренком та наказним гетьманом Я. Сомком, але й намагався повернути під «високу царську руку» Юрія Хмельницького. Одночасно блюстител Київської митрополії клопотався перед царем про призначення ради для остаточного обрання гетьмана. 6 лютого 1662 р. він зустрічався в Києві з наказним гетьманом Я. Сомком. Результатом цієї зустрічі став лист Я. Сомка до царя з проханням призначити раду, якого полковник відправив з Переяслава 21 лютого. Але результати наради Мефодія не задовольнили. Причина розходження між ним та Я. Сомком полягала в тому, що наказний гетьман рішуче заперечував участь в раді запорожців на чолі з І. Брюховецьким. Відразу після від'їзду Я. Сомка, єпископ Мефодій скликав до себе у Київ лівобережних полковників. 20 лютого розпочалася рада, на якій від московського уряду був присутній київський воєвода О. Мещерінов. Після 4-денних перемовин її учасники вирішили відрядити до царя Олексія Михайловича посольство, щоб просити його призначити загальну козацьку раду і прислати боярина для участі в ній. На вимогу єпископа Мефодія до чолобитної включили прохання: «чтоб государь указал участвовать на раде и запорожскому кошевому Ивану Брюховецкому». За дорученням єпископа Мефодія в Москву відправили ніжинського протопопа Симеона Адамовича, котрий 27 березня 1662 р. передав листи від місцеблюстителя та полковників царю Олексію Михайловичу.

Але царський уряд не поспішав з призначенням виборів. Хоча протистояння між претендентами і послаблювало козацьке військо в умовах бойових дій з польською армією та загонами позбавленого гетьманства Ю.Хмельницького, Москва прагнула привести до влади в Україні вигідне їй угруповання. Відчуваючи загрозу власним інтересам, прихильники Я.Сомка вирішили перебрати ініціативу у свої руки, самостійно скликати раду і вирішити проблему влади в Гетьманщині. 5 квітня 1662 р., зібравши всіх лівобережних полковників у Козельці, Я.Сомко звернувся із закликом прибути на раду і особисто до єпископа Мефодія. В листі до нього Я.Сомко запевняв останнього, що рада збирається не для виборів гетьмана, а щоб поговорити «о ратных делах». Але місцєблюститель Київської митрополії висловив свою вимогу: дочекатися царського наказу і приїзду московського боярина. Нарешті, розуміючи, що рада збереться і без нього, 14 квітня єпископ Мефодій пізно ввечері прибув до Козельця. Дізнавшись про його приїзд, Я.Сомко негайно скликав полкову старшину на загальну раду. Одночасно наказний гетьман розпорядився ввести в місто своїх козаків і розставив біля брам караули, заборонивши випускати будь-кого без його дозволу. Не пустив він на раду і московського урядовця, посланця переяславського воєводи стрілецького голову Батюшкова.

На раді, як і побоювався єпископ Мефодій, військова старшина поставила питання про вибори «совершенного гетьмана», «чтоб им было у кого быть в послушенстве и чтоб было кому и против неприятелей стоять, а без совершенного де гетмана неприятелем отпору им дать нельзя». Тоді ж більшістю голосів гетьманом було обрано Якіма Сомка. Проти його обрання виступили лише полковники ніжинський В.Золотаренко і прилуцький Л.Горленко. Відмовився офіційною присягою затвердити результати виборів гетьмана і єпископ Мефодій. Пізніше, в листі до царя Олексія Михайловича, єпископ так описував інцидент, котрий відбувся поміж ним та Я.Сомком: «И как, государь, гетман Яким Сомко и полковники пришли к присяге в церковь Всемилоственного Спаса, и я, богомолец твой, и в церкви его на гетманство не благословлял и ему говорил, чтоб без твоего государя указу... то он не чинил и совершенным гетманом не чинился бы, и из церкви его от присяги апреля 15 дня выгнал. И он, Самко, наипаче полковникам начал грозить смертью. И того ж числа присылали ко мне полковники

слезное прошение, и чтоб им не погибнуть и как бы из Козельца вывести, а наипаче жалеючи верного твоего слуги Василия Золотаренка, также по неволе, нехотя, ему не боронил. И гетман Яким Сомко, учинившись сильно совершенным гетманом, тебе великому государю присягу подкрепил апреля 16 дня. А на присяге полковникам выговлял, чтоб им виправить на вечное гетманство для подтверждения твою великого государя грамоту и знамя и булаву... А и мне, богомольцу твоему, говорил же, чтоб мне о том же отписать» [5].

Після Козелецької ради Мефодій Филімонович не поїхав до Києва, а разом з Василем Золотаренком вирушив до Ніжина. 27 квітня він разом з ніжинським полковником вислав через київського протопопа Василя Бабського листи до царя Олексія Михайловича, в яких звинуватив Я. Сомка в зраді. «И то тебе, великому государю, – писав Мефодій, – я истинно объявляю, что Яким Самко против тебя и Бога учинил неправду; потуль я ему верил и тебе великому государю службу его объявил, покуль от него никакой неправды не ведал и ныне ... добра на него писать не имею, чтоб от него какого дурна впредь не было». Конфлікт єпископа Мефодія з наказним гетьманом і полковою старшиною значною мірою ускладнив і без того непевне становище місцеблюстителя Київської митрополії. Від самого початку ігумени та архімандрити київських монастирів зустріли новопризначеного місцеблюстителя вороже, хоча й були змушені певний час миритися з його існуванням. Колишньому ніжинському протопопу вони не могли пробачити того, що він зайняв архієрейську посаду за розпорядженням з Москви, без їхньої згоди та елекції, тобто виборів «вільними голосами», як це передбачалось церковними канонами. До того ж Мефодій, хоча формально й прийняв чернецтво, фактично не мав школи монастирського життя. Серед «чорного» духовенства були й більш впливові та авторитетні кандидати на митрополичу катедру, такі, наприклад, як Чернігівський єпископ Лазар Баранович або Києво-Печерський архімандрит Інокентій Гізель. Не могло подобатися київським владикам і те, що поставлений за наказом московського царя, тобто світської влади, єпископ Мефодій виступав слухняною маріонеткою в руках царського уряду [6].

Дії Москви, а тим більше – тодішнього місцеблюстителя Московського патріаршого престолу Крутицького митрополита Пітирима, ви-

кликали незадоволення опального московського патріарха Никона. 16 лютого 1662 р., в Неділю Православ'я, під час літургії у Воскресенському монастирі, Никон офіційно виголосив анафему митрополиту Пітириму, у тому числі й за те, що він «єпископа Мефодия хиротонисал в город Оршу и Мстислав, и те суть литовские, и царское вепичество не владеет; а по хиротонии послаша его в Киев митрополитом». Не сприяла зміцненню авторитету Мефодія й діяльність Київського митрополита Діонісія Балабана, котрий хоча й переїхав на Правобережжя, але не збирався складати своїх повноважень. Після того, як Мефодій повернувся до Києва в сані єпископа, митрополит Діонісій направив до Вселенського Константинопольського патріарха скаргу про те, що Мефодій силоміць, з допомогою світської влади, захопив митрополичу катедру. За дорученням митрополита до Константинополя їздив ігумен Терехтемирівського монастиря Креховецький, котрий і передав патріарху цю скаргу та багаті подарунки від Ю. Хмельницького. Невдовзі Константинопольський патріарх видав грамоту, якою піддав прокляттю Мефодія і всіх тих, хто з ним з'єднався [7].

Швидкий успіх Діонісія Балабана в боротьбі з Мефодієм пояснюється не лише фінансовою підтримкою Ю. Хмельницького, як це, наприклад, вважав В. Ейнгорн. Адже хіротонія місцеблустителя Київської митрополії в Москві порушувала права Константинопольського патріарха, котрий зовсім не хотів втрачати «західно-руську» церкву з-під своєї юрисдикції. Отримавши відповідь з Константинополя, митрополит Діонісій 3 серпня 1662 р. висвятив на Мстиславсько-Оршанську єпархію впливового Віленського архімандрита Йосипа Нелюбовича-Тукальського. Чутки про це швидко поширилися в Києві, а коли ігумен Видубицького монастиря Климентій Старушич привіз копію патріаршої грамоти, серед київського духовенства почалася смуа. Київські архієреї вирішили скористатися нагодою і позбутися небажаного їм єпископа. Вони заборонили поминати його під час богослужіння. В цій ситуації єпископу Мефодію не залишалось нічого іншого, як перебратися в Ніжин під захист полковника Василя Золотаренка та чекати там відповіді на свій лист, надісланий до Москви. І невдовзі така відповідь дійсно надійшла. У травні 1662 р. цар Олексій Михайлович видав наказ, князю Г. Ромодановському вирушити в Україну з військом, щоб скликати там раду по «новопоставновленным» статтям 1659 р., «а раде быть в Прилуках или где пристойно» [8].

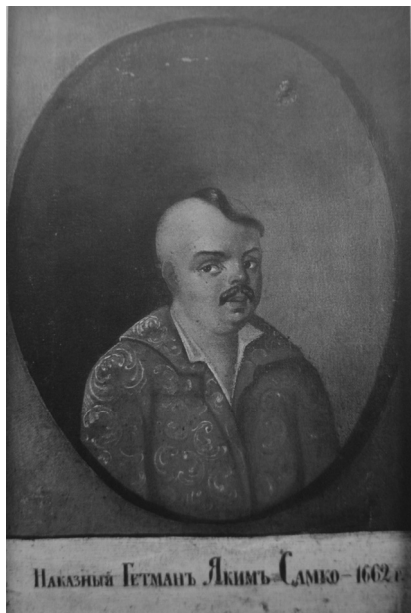
Обставини бурхливої політичної боротьби, а особливо суперечка з Я. Сомком та київським духовенством, примусили єпископа Мефодія змінити свою політичну орієнтацію. Розуміючи, що ніжинський полковник В. Золотаренко не має жодних шансів отримати гетьманську булаву, а Я. Сомко перетворився на запеклого ворога, М. Филімонович починає налагоджувати контакти з кошовим гетьманом Запорозької Січі І. Брюховецьким. До вподоби єпископу прийшлася і політична програма цього улюбленця запорозької «черні». У листі до Мефодія від 6 квітня 1662 р. Брюховецький так викладав свою позицію: «Извещаю вашей святыне, что нам не о гетманстве надобно всем радети, только о князе малороссийском от его царского величества, на которое княжество желаю Федора Михайловича (Ртищева), и молити, чтоб порядок был и бережение всякое, чтоб люд служилый был готов на встречу неприятелів. А которые под панами полковниками маетности и мельницы есть, и те доходы чтоб до скарбу войскового шли. Нам всеми силами надобно будет крепко его царского величества держатись: то будет славно и здорово.» Звичайно, подібні демагогічні пропозиції були з радістю зустрінуті як московськими урядовцями, так і козацькими нізами, котрі були невдоволені соціально-економічною політикою старшини [9].

Суттєві зміни відбулися і в настроях колишнього єпископського приятеля ніжинського полковника В. Золотаренка. Побачивши, що князь Г. Ромодановський і Мефодій Филімонович схиляються на підтримку Івана Брюховецького, Золотаренко був змушений вдатися до примирення зі своїм колишнім суперником Я. Сомком. Нарешті, у вересні 1662 р. запорожці під командуванням самого кошового вступили на територію Полтавського полку. Скориставшись цим, князь Г. Ромодановський почав скликати представників військової старшини на раду під Полтаву. Але, незважаючи на всі старання князя та єпископа Мефодія, рада в Полтаві також не відбулася. У жовтні 1662 р., під загрозою ранніх осінніх паморозків, московське військо було змушене повернутися до Білгорода. В цій ситуації єпископу Мефодію нічого не лишалось, як переїхати в Гадяч до І. Брюховецького. Московський уряд ще намагався провести раду до настання зими, призначивши її на 4 листопада в Лубнах, але було вже пізно. Невдовзі випав сніг, і раду відклали до весни [10].

Чернігівський єпископ Л. Баранович

Зрештою, 6 лютого 1663 р. цар Олексій Михайлович видав наказ про скликання загальної «чорної» ради в Ніжині, де у цей час перебував великий стрілецький гарнізон. Для проведення виборів гетьмана та затвердження їх результатів було відряджено в Україну московське посольство на чолі з князем Великогагіним. Мав взяти участь у раді і єпископ Мефодій, чия персона у травні 1663 р. знову опинилася у центрі бурхливих суперечок. Справа у тому, що 10 травня помер канонічний київський митрополит Діонісій Балабан. Ця подія знову загострила боротьбу за київську митрополію. Духовенство сподівалося, що на Ніжинській раді буде порушено питання про вибори митрополита і про відновлення давніх прав української церкви. Київські владики, а саме Києво-Печерський архімандрит Інокентій Гізель, ігумен Ніколо-Пустинного монастиря Олексій Тур, ігумен Михайлівського Золотоверхого монастиря Федосій Софонович, ігумен Межигірський Варнава Лебедевич, ігумен Кирилівський Мелетій Дзик, ректор Братської школи Йоаникій Галятовський звернулися до Я. Сомка та всього Війська Запорозького

Переяславський полковник Я. Сомко

з листом проти єпископа Мефодія, в якому просили старшину під час Ніжинської ради проявити піклування про церкву та «вольності духовні». Вони звинуватили Мефодія в тому, що він, не маючи жодних заслуг перед церквою, зробився єпископом без елекції, «вылгав себе епископию у его царского величества», чим порушив давні права духовенства. Звинувачували вони єпископа і в тому, що той мало дбає про справи духовні, а «вступается в войсковые дела», сіючи ворожнечу поміж старшиною, що не належить робити архієрею. Згадали вони й про те, що Мефодій «втрутил себе неналежне в чужую диєцезию», за що й був проклятий Константинопольським патріархом. «Ми прийняли його як блюстителя, – писали київські владыки, – чекаючи від нього ласки, а він, замість блюстителя, на великого губителя нам обернувся..., і як він приїхав, то все зле і настало. А це від того, що Бог про нього не благоволисть, як про такого, котрий всупреч канонам Святих Отців на єпископство поставлений». Я.Сомко, дізнавшись про те, що Київська митрополича катедра звільнилася, негайно звернувся листом до Чернігівського єпископа Лазаря Барановича і просив його прибути в Ніжин. Він писав: «на обрание гетьмана треба нам по порядку антецессоров наших святителя..., то никого другого не судилем учинити на тое, только в Бозе превелебного о. Лазаря Барановича, а тот дикий єпископ Мефодий благословення давать не годен, бо проклятие на самом себе маєт й не годится нам до рады своей такого зводцу й губителя допускати.» З подібним проханням у листі до чернігівського єпископа звертався і Печерський архімандрит Інокентій Гізель, котрий від імені київського духовенства просив преосвященнішого Лазаря відправити до Ніжина свого намісника, котрий би заступився за права духовенства перед московськими посланцями. Писав він, що київські архієреї не хочуть мати місцеблюстителем Мефодія і просив Чернігівського єпископа «украсить осиротевшую кафедру» [11]. Але Лазар Баранович, котрий завжди відзначався обережністю і поміркованістю у політичних справах, хоча й підтримував Я. Сомка, на його пропозицію відповів відмовою, пославшись на погане здоров'я. Він писав, що «по слабости нелицемерной» він не може взяти на себе блюстительство, але все ж таки відправив до Ніжина двох своїх людей, ігуменів монастирів Макошинського Віктора Бублицевича та Максаківського Ієремію Ширкевича.

**Громадянські протистояння в історії України:
від непорозуміння і розбрату до національної консолідації**

Відповідальна місія посланців чернігівського єпископа готувалася у глибокій таємниці і була ретельно законспірована. До нас дійшов зашифрований лист Лазаря Барановича до намісника Ієремії, написаний польською мовою з Макошинського монастиря напередодні Ніжинської ради, який, на перший погляд, виглядає як інструкція з управління монастирським господарством (так, до речі, його й трактували

Чорна рада 1663 р. в Ніжині.
Ілюстрація до роману П. Куліша. Худ. А. Ждаха

упорядники збірки листів преосвященного єпископа Лазаря, що вийшла друком у Чернігові 1865 р.). Насправді, якщо уважно його розглянути в контексті драматичних подій того часу, врахувавши характерну обережність автора і схильність до «езопової мови», стає зрозумілим, що лист цей насправді – шифрована інструкція посланцям, як їм слід діяти під час ради. Посилаючи своє архієрейське благословення та 80 золотих на витрати, єпископ радив «обходитися етими деньгами, умея пользоваться временем, потому что дни злы». Даючи пораду готуватися до зими, будувати на озері греблю, вибирати пшеницю та спалювати кукуль (тобто ретельно готувати задуману справу), Лазар Баранович втішав своїх прихильників словами зі Святого Письма, що Бог не

залишити праведників без своєї милості. «Начавши ж это, - писал далі чернігівський єпископ, - поменьше звоните, а постарайтесь, чтоб верёвка не порвалась й не сказали бы: человек этот начал строить и не мог окончить; но если вы уверены, что не порвется, то пусть по вере вашей будет вам. Я не только на один колокольчик, но й на десять благословляю. Духа не угашайте, в колокольчик звоните; вместе с этим на благопоспешение вторично благословение мое преподаю» [12].

Вірогідно, цим шифрованим листом Лазар Баранович давав зрозуміти своїм посланцям, що при умові обрання на Ніжинській раді гетьманом Я. Сомка, він згодиться взяти на себе управління Київською митрополією. Але сподівання духовенства виявилися марними. Події на Ніжинській раді, як і ті, що їй передували, розгортались так бурхливо і драматично, що питання про духовні справи так і лишилось нерозглянутим.

Перемога на ніжинській Чорній раді партії І. Брюховецького значною мірою укріпило позиції єпископа Мефодія. Але гармонія стосунків між єпископом і гетьманом тривала недовго. Коли у Києві стала відомою звістка відносно пропозиції Брюховецького, щоб на київську митрополію замість Мефодія рукоположити митрополита з Москви, відбулося примирення місцеблюстителя з київськими отцями. Із палкого прихильника Москви, Мефодій Филімонович перетворився на не менш палкого захисника корпоративних інтересів «чорного» духовенства, що, зрештою й привело його в ряди організаторів антимосковського повстання 1668 р. Повстання було придушене московськими військами. Гетьман І. Брюховецький був убитий козацькою черню. А єпископа Мефодія схопили козаки П. Дорошенка у своєму маєтку в селі Ушня під Черніговом. На нього була накладена митрополитом Йосифом Нелюбовичем-Тукальським заборона. Колишнього місцеблюстителя зіслали на покаяння до Уманського монастиря. Але й на цьому пригоди бунтівливого єпископа не скінчилися: невдовзі Мефодію вдалося втікти з монастиря до Києва. Але тут його схопили московські воеводи та відправили до Москви. Його не позбавили сану, але зіслали на покаяння. Своє життя Мефодій Филімонович скінчив 1689 р. у Московському Новоспаському монастирі. Цікаво, що його син Костянтин став ієромонахом Києво-Братського монастиря, і навіть виконував обов'язки префекта Києво-Могилянської академії [13].

Джерела та література

1. *Липинський В.* Україна на переломі // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 144-149.
2. *Морозов О.С.* Ніжинський протопоп Максим Филимонович. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний університет імені М. Гоголя, 2000. – С. 25-57.
3. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 65-72; *Петровський М.* Нариси історії України XVII – поч. XVII ст. Досліди над «Літописом Самовидця». – Х., 1930. – С. 147-254.
4. *Карпов Г.* Мефодий Филимонович, епископ Мстиславский и Оршанский // Православное обозрение. – 1875. – №1. – С. 72; *Терновский С.* Исследование о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату // Архив Юго-Западной России. – К., 1872. – Т. V, Ч. 1. – С. 71-72, 77; *Эйнгорн В.* Очерки из истории Малороссии в XVII веке. Сношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича. – М., 1899. – С. 148-149.
5. *Карпов Г.* Вказ. праця. – №2. – С. 210-219.
6. *Макарий (Булгаков).* История Русской церкви. Т. XII. – СПб., 1883. – С. 375-376; *Эйнгорн В.* Вказ. праця. – С. 172-173.
7. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви. – Нью-Йорк – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 312-313; *Макарий (Булгаков).* Вказ. праця. – С. 570-571.
8. *Эйнгорн В.* Вказ. праця. – С. 225.
9. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т. V. – С. 100-101.
10. *Карпов Г.* Вказ. праця. – №2. – С. 233-234; №4 – С. 625.
11. *Карпов Г.* Вказ. праця. – №4. – С. 625; *Эйнгорн В.* Вказ. праця. – С. 209-213.
12. Письма преосвященного Лазаря Барановича. – Чернигов, 1865. – С. 10-12.
13. Див. докладніше: *Морозов О.* Вказ. праця. – С. 88-119.

Надтока О. М. (Київ)

**Війна в інтерпретації української духовної еліти
(1740–1760-ті рр.)**

Проблема інтерпретації війни як явища в житті світського суспільства й церкви лежить у площині вивчення світоглядних орієнтирів української духовної еліти середини XVIII ст. Ми звертаємося до поглядів та діяльності вищого православного духовництва й «учительних людей» [1], за термінологією того часу, які могли виступати у ролі наставників, учителів духовності. Разом вони склали своєрідну корпоративну групу випускників Києво-Могилянської академії та православних колегіумів Малоросії і Слобідської України. Водночас,